

FAKAMATALA NOUNOU KI HE PATISETI'

**POTUNGĀUE PA'ANGA
PULE'ANGA 'O TONGA**

**TA'U FAKAPA'ANGA
2025/2026**

Kanotohi

Talateu	1
Vakai Fakalukufua ki he Patiseti 2025/26	2
Kaveinga 'o e Patiseti 2025/26 & Vahevahe ki he Ngaahi Taumu'a Ngāue 'a e Fonua	3
Ngaahi Kaveinga Ngāue Lalahi 'a e Pule'anga	4
Ngaahi Vahevahe Lalahi 'o e Patiseti	5
Vahevahe Faka-Potungāue 'o e Fakamole	6
Vahevahe Faka-Potungāue 'o e Pa'anga Hūmai	7
Ngaahi Me'afua Faka'ekonōmika	8
Ngaahi Me'afua Fakapa'anga	9
Taimi Tēpile 'o e Fa'u Patiseti	10

TALATEU

KOE HĀ'A E FAKAMATALA NOUNOU KI HE PATISETI?

Ko e taumu'a 'a e fakamatala'ni ke tokoni mo fakafaingofua ki he kakai' hono to e mahino'i ange 'a e Patiseti 'a e Pule'anga' ki he ta'u fakapa'anga 2025/26', 'o kau ai e founa ki hono tñaki pea mo hono fakamoleki 'a e pa'anga', ka e pehē foki ki he ngaahi kaveinga ngāue mahu'inga 'i he ta'u fakapa'anga'.

KO E HĀ 'A E PATISETI?

'Oku hā 'i he Patiseti' 'a e fokotu'utu'u 'a e Pule'anga' ki he lahi 'o e pa'anga te ne tñaki mo fakamoleki 'i he ta'u ka hoko mai'. 'Oku faka'asi ai foki mo 'etau ngaahi kaveinga ngāue mahu'inga, 'o kau ai e ngaahi sēvesi, ngaahi ngāue fakatupu koloa mo e ngaahi poloseki 'a e Pule'anga' 'e fakahoko ke tokoni ki he kakai'.

KO E HĀ 'A E TA'U FAKAPA'ANGA 'A E PULE'ANGA?

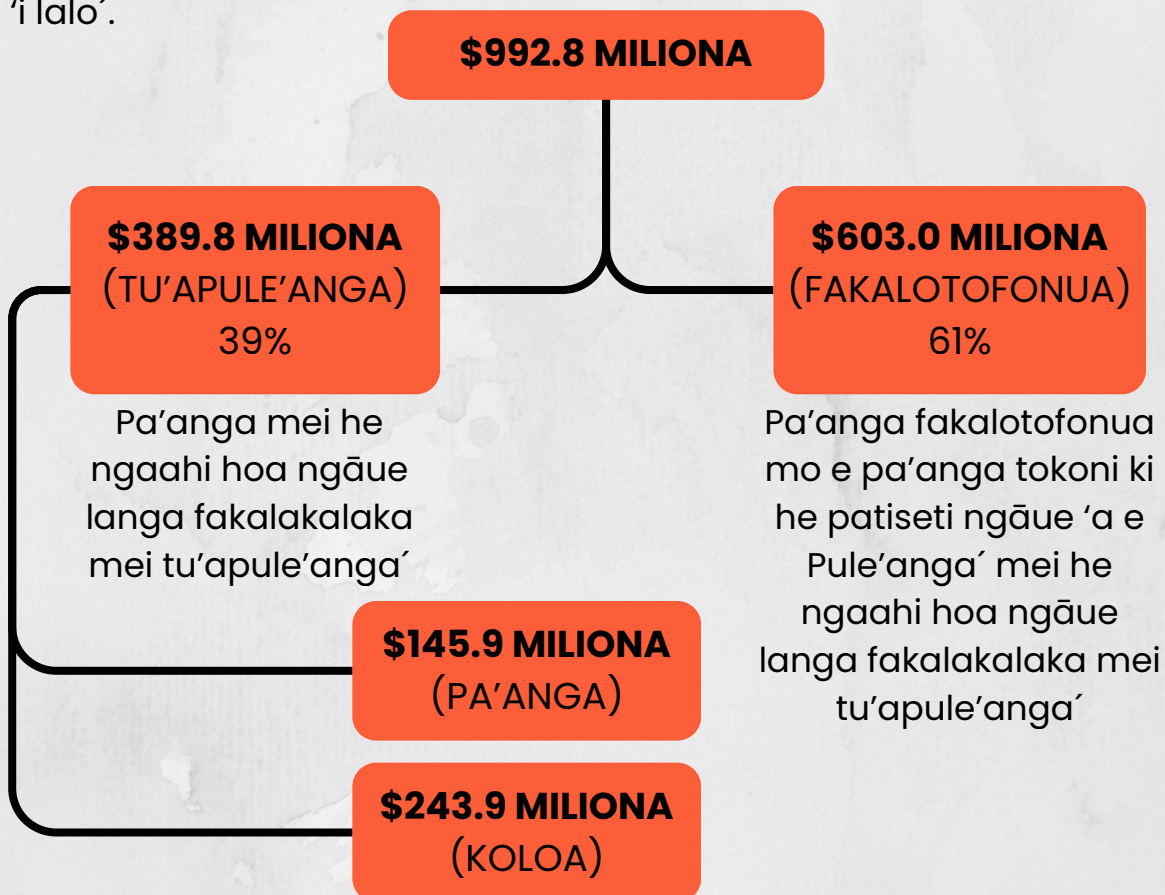
Ko e Patiseti''oku lipooti 'i he ta'u fakapa'anga, 'a ia 'oku kamata mei he 'aho 1 'o Siulai' ki he 'aho 30 'o Sune'. 'O hangē, ko e fakamatala nounou ko eni 'a e Patiseti' ki he ta'u fakapa'anga 2025/26', 'oku kamata lipooti ia mei he 'aho 1 Siulai 2025 - 30 Sune 2026.'

'E MA'U MEI FĒ 'A E NGAahi FAKAIKIiki KI HE PATISETI?

Ki ha fakamatala fakaikiiki felāve'i mo e Patiseti', 'e ma'u ia mei he tohi fakamatala lalahi 'e ua - (1) Patiseti 'Esitimeti mo e (2) Fakamatala Patiseti. Ko e tatau 'o e ongo tohi'ni 'e ma'u ia mei he uepisaiti 'a e Potungāue Pa'anga' www.finance.gov.to

VAKAI FAKALUKUFUA KI HE PATISETI 2025/26

'Oku fakafuofua ke fe'unga 'a e fakamole 'a e Pule'anga' mo e \$992.8 miliona ki he ta'u fakapa'anga 2025/26', 'a ia 'oku kau ai e pa'anga mei he ngaahi hoa ngāue langa fakalakalaka mei tu'apule'anga mo e pa'anga fakalotofonua, 'o hangē ko 'ene hā atu ko eni 'i he fakatātā 'i lalo'.

'Oku 'i ai e konga 'o e Patiseti' ko e "pa'anga" pea mo e konga ko e " tokoni koloa". 'O anga pehe'ni, 'e malava ke fakaivia 'e he pule'anga' 'a e kau ngoue' 'aki ha tokoni fakapa'anga, pē ko hono foaki atu ha ngaahi koloa hangē ko e faito'o kelekele, pulopula pe me'angāue .

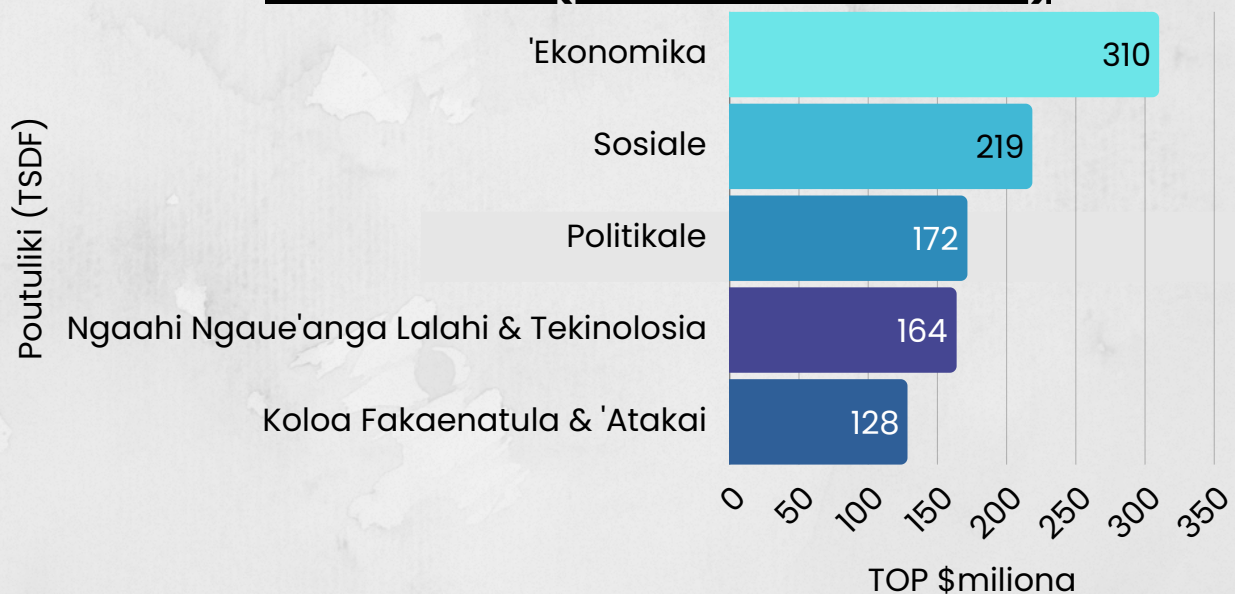
Mei he patiseti fakalukufua ki he ta'u fakapa'anga 2025/26' fe'unga mo e \$992.8m', ko e \$748.9m ai ko e pa'anga, pea \$243.9m ko e tokoni koloa. Ko e pa'anga \$748.9m' 'oku 'i loto leva ai e \$145.9m mei he ngaahi hoa ngāue langa fakalakalaka mei tu'apule'anga', pea \$603.0m mei he patiseti fakalotofonua'.

KAVEINGA 'O E PATISETI 2025/26

Ko e kaveinga 'o e Patiseti 2025/26 ko e: "Potongi 'o e ma'u'anga pa'anga', ke paotoloaki mo tu'uloa 'a e tupu faka'ekonōmika 'a e fonua"

'Oku 'uhinga eni ki he taumu'a 'a e Pule'anga' ke fakapotopoto'i 'ene ngaahi fakamole' mo hono ngaue'aki e ngaahi koloa', 'aki hono fakapa'anga ha ngaahi polōseki langa fakalakalaka te ne fakatupu mai ai e lelei lahi taha 'e ala ma'u 'e Tonga'. 'A ia 'oku anga pehe'ni hono vahevahe 'a e Patiseti' ki he ngaahi taumu'a ola 'i he palani ngāue langa fakalakalaka fakafonua' (TSDF II) 2015-2025.

VAHEVAHE FAKAPATISETI 'O E NGAACHI KAVEINGA NGĀUE FAKAFONUA' (POUTULIKI 'O E TSDF II)

- **'Ekonōmika** - 'o kau ai hono fakaivia e sekitoa taautaha'
- **Sōsiale** - 'o kau ai hono tau'i 'o e faito'o ta'efakalao', tokangaekina e sosaieti', pea lelei ange e tu'unga fakaako mo e mo'ui lelei'
- **Politikale** - 'o kau ai e fakalelei'i 'o e ngaahi sēvesi 'a e Pule'anga'
- **Ngaahi Ngaue'anga Lalahi & Tekinolosia** - 'o kau ai e langa hala fakakavakava 'i Fanga'uta', fakalelei'i e ngaahi hala', ngāue'aki 'o e tekinolosia', ma'u'anga ivi fakanatula', falelei'i e ngaahi uafu'
- **Koloa Fakaenatula & 'Atakai** - 'o kau ai e ngaahi ngāue ki hono hiki hake e ivi matu'uekina 'a e fonua' ki he ngaahi fakatu'utamaki fakaenatula' mo e feliuliuaaki 'a e 'ea'

NGAAHI KAVEINGA NGĀUE LALAHĪ 'A E PULE'ANGA

Ko e ngaahi kaveinga ngāue eni 'a e Pule'anga lolotonga' ki he Patiseti 2025/26' 'o fakafou mei he palani ngāue fakafonua'.

TAUMU'A NGĀUE 1: MATU'UEKINA E FAKATAMAKI

KAVEINGA NGĀUE 1: MATU'UEKINA E FELIULIUAKI E 'EA' MO E FAKATAMAKI FAKAENATULA'

KAVEINGA NGĀUE 2: TAU'I 'O E FAITO'O TA'EFAKALAO'

TAUMU'A NGĀUE 2: FAKALAKALAKA KI HE SEKITOA FAKASŌSIALE'

KAVEINGA NGĀUE 3: HOLOKI E MASIVA' MO MALU'I E NGAAHI KULUPU TU'U LAVEANGOFUA'

KAVEINGA NGĀUE 4: TU'UNGA LELEIANGE AKO'

KAVEINGA NGĀUE 5: LELEIANGE MO MA'AMA'A E NGĀUE KI HE MO'UI LELEI'

TAUMU'A NGĀUE 3: FAKALAKALAKA FAKA'EKONŌMIKA' MO E NGAAHI NGĀUE LALAHĪ 'A E PULE'ANGA'

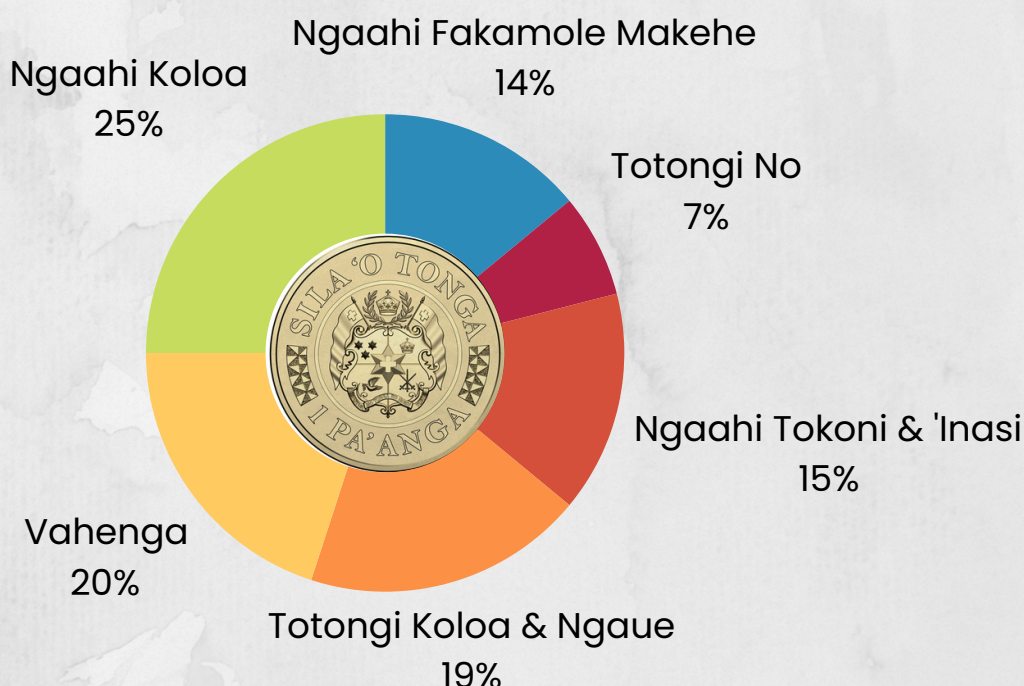
KAVEINGA NGĀUE 6: FAKATUPULAKI 'A E FAKALAKALAKA FAKA'EKONŌMIKA'

KAVEINGA NGĀUE 7: LELEIANGE 'A E NGAAHI NGĀUE 'A E PULE'ANGA'

NGAAHI VAHEVAHE LALAHĪ 'O E PATISETI'

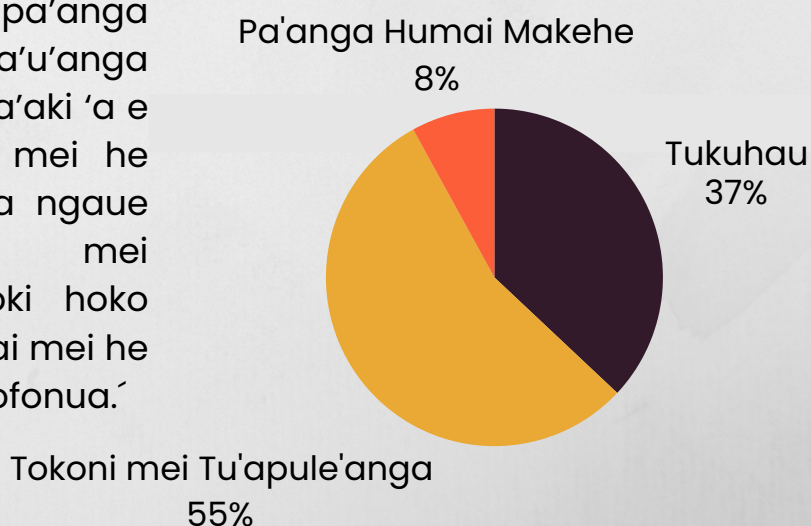
Ko hono fakamoleki 'o e \$1 kotoa pe 'i he Patiseti, ko e lahi taha ai pe seniti 'e 25 'e fakamoleki 'i he ngaahi koloa', 'o kau ai e ngaahi polōseki langa lalahi 'a e Pule'anga'. Pea hoko hake' ko e seniti 'e 20 ki he vāhenga 'a e kau ngāue fakapule'anga', mo e seniti 'e 19 ki he ngaahi totongi koloa mo e ngāue', 'o kau ai 'a e ngaahi polokalama langa fakalakalaka ma'ae ngaahi koloa'.

VAHEVAHE LALAHĪ 'O E NGAAHI FAKAMOLE'

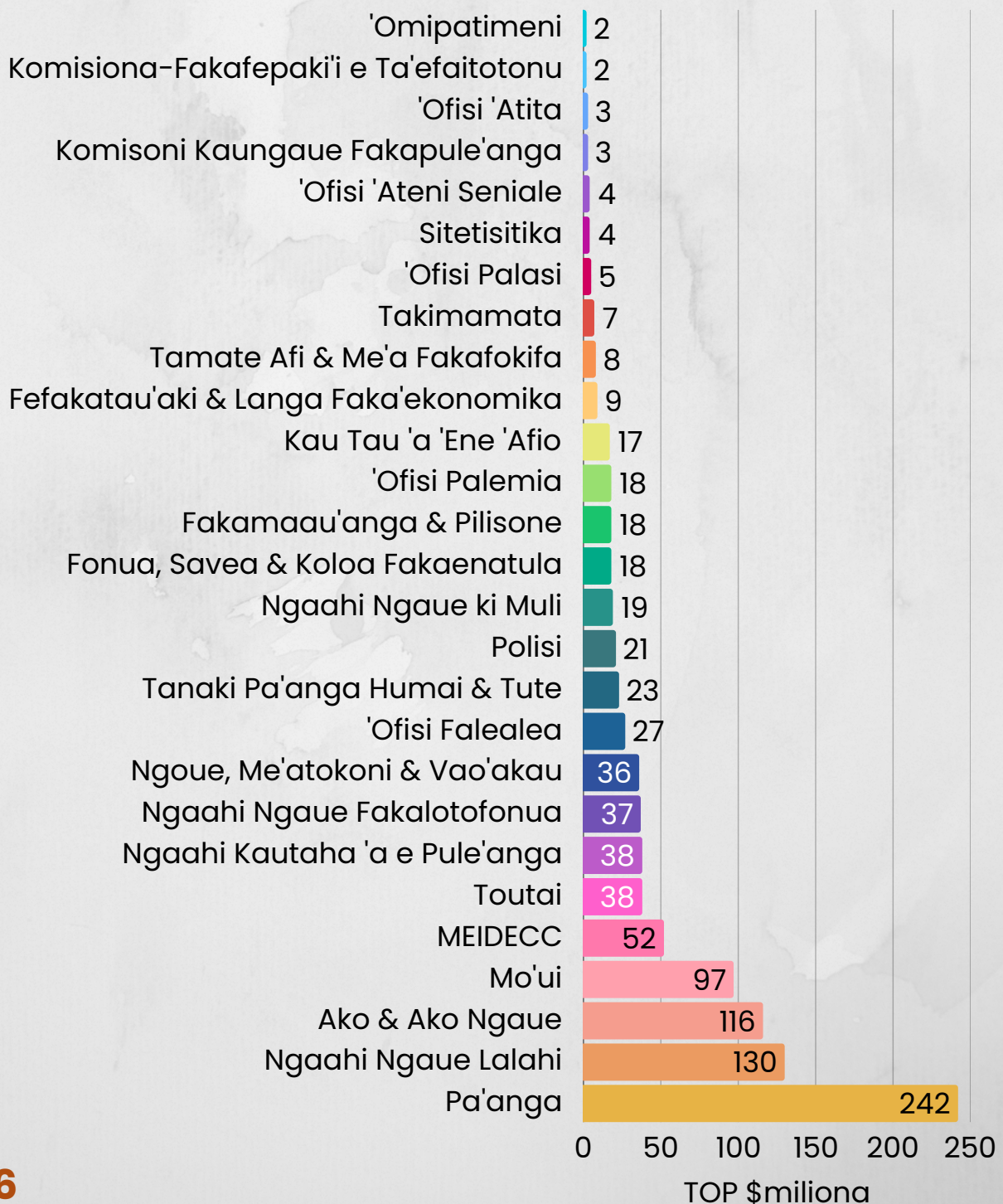
VAHEVAHE LALAHĪ 'O E PA'ANGA HŪMAI'

'Ko e lahi taha 'o e pa'anga hūmai' pe ko e ma'u'anga pa'anga ke fakapa'anga'aki 'a e Patiseti 2025/26', 'oku mei he tokoni 'a e ngaahi hoa ngaue langa fakalakalaka mei tu'apule'anga', pea toki hoko hake 'a e pa'anga hūmai mei he ngaahi tukupau fakaloto fonua.'

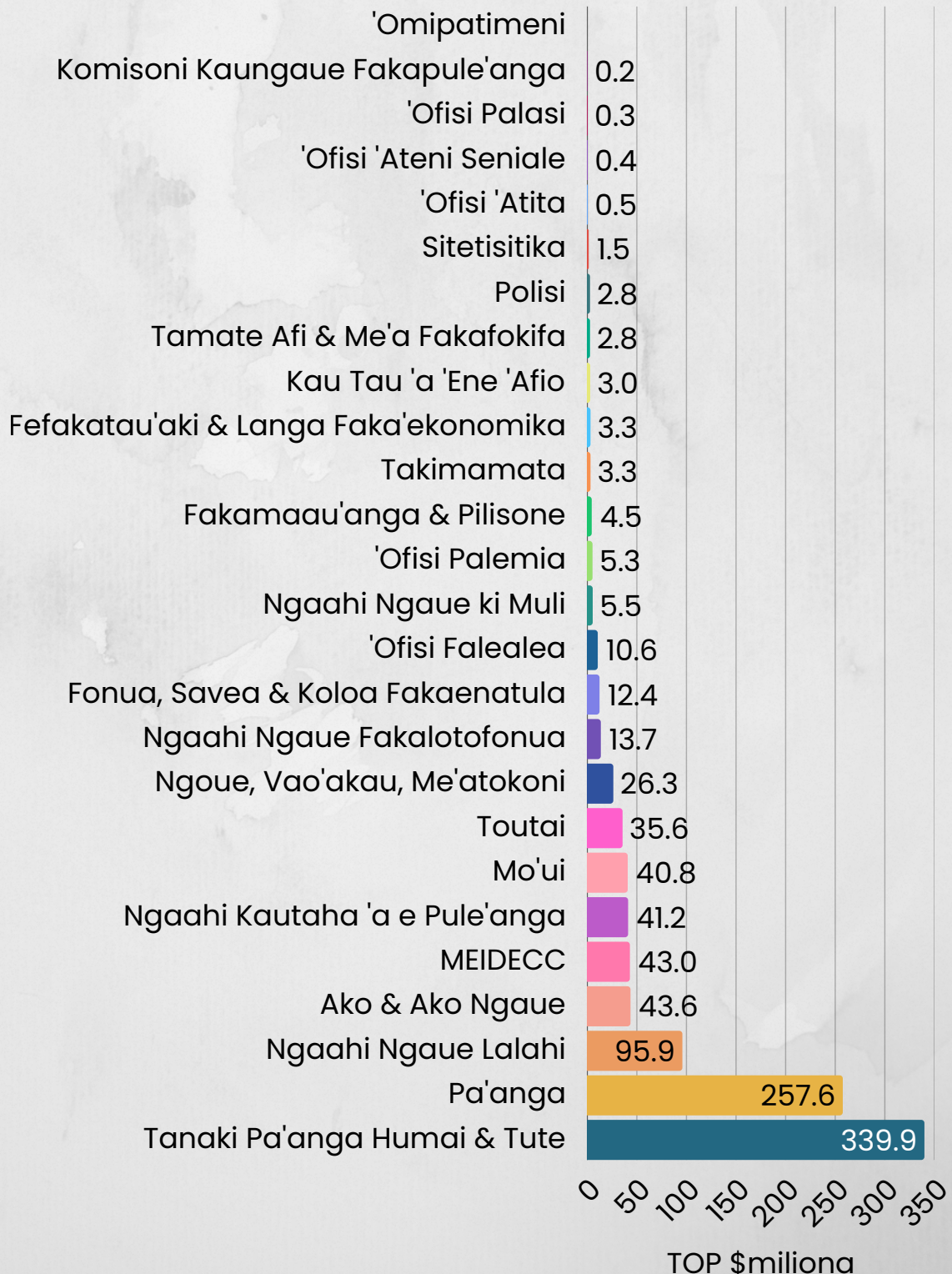
VAHEVAHE FAKA-POTUNGĀUE 'O E FAKAMOLE

Ko e Patiseti 2025/26 'oku vahevahe ia ki he ngaahi potungāue 'e 27, 'a ia ko e lahi taha' ko e Potungāue Pa'anga, koe'uhī ko e ngaahi fakamole fakalukufua 'a e Pule'anga hangē ko e totongi nō fakapule'anga. 'Oku hoko hake leva 'a e fakamole 'a e ngaahi potungāue 'oku nau fakahoko fatongia ki he ngaahi fiema'u tefito 'a e fonua', hangē ko e ngaahi ngāue langa lalahi, ako' mo e mo'ui lelei.

VAHEVAHE FAKA-POTUNGĀUE 'O E PA'ANGA HŪMAI

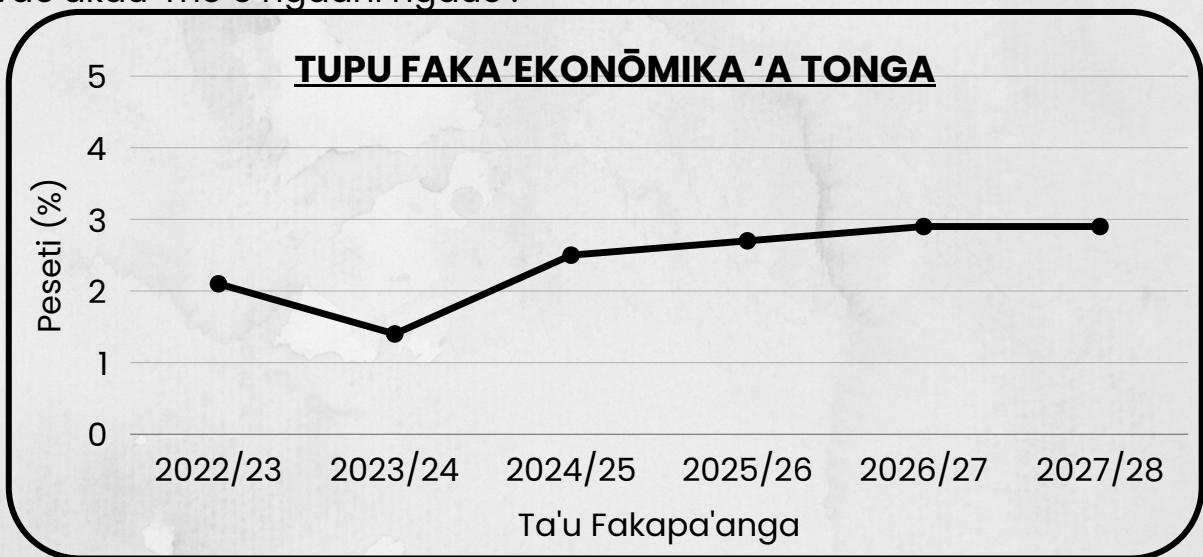
Ko hono fakapa'anga 'o e Patiseti 2025/26' 'oku vahevahe ia ki he ngaahi potungāue 'e 26, 'a ia ko e lahi taha' ko e Potungaue Tānaki Pa'anga Hūmai & Tute' koe'uhī ko e pa'anga mei he ngaahi tukuhau', pea hoko hake leva 'a e Potungaue Pa'anga' 'i hono tānaki e ngaahi pa'anga tokoni mei tu'apule'anga ki he patiseti', mo e ngaahi pōnite'.

NGAAHI ME'AFUA FAKA'EKONŌMIKA

TUPU FAKA'EKONOMIKA

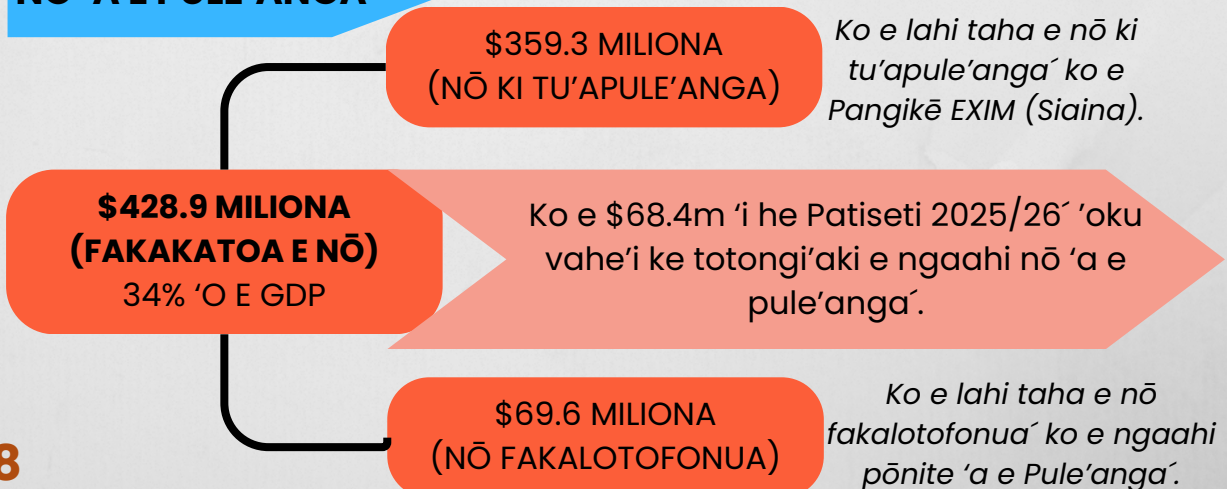
'Oku kei hokohoko atu pē 'a e fakaakeake 'a e tu'unga faka'ekonōmika 'a Tonga' mei he ngaahi uesia 'o e Kōviti 19', mo e mapuna 'a e mo'unga afi' pea mo e peau kula' 'i he 2022 (Hunga Tonga Hunga Ha'apai). 'A ia 'oku fakafuofua na'e tupu 'a e 'ekonōmika' 'aki e 2.5% 'i he ta'u kuo'osi' (2024/25), pea 'oku fakafuofua ke tupu 'aki e 2.8% 'o faka'avalisi 'i he ta'u 'e tolu ka hoko mai'. 'E makatu'unga eni mei he ngaahi polōseki langa lalahi, mo e langalanga hake 'i he sekitoa ngoue', toutai', vao'akau' mo e ngaahi ngāue'.

HIKIHICI 'I HE TOTONGI KOLOA

Neongo 'oku lolotonga mā'olunga e ngaahi totongi koloa 'i Tonga', 'oku fakafuofua ka 'i ai ha hiki fakata'u 'i he kaha'u' 'e ma'ulalo pe 'i he 5%.

NŌ 'A E PULE'ANGA

NGAAHI ME'AFUA FAKAPA'ANGA

'Oku 'i ai e ngaahi tu'utu'uni fakapa'anga kuo fokotu'u 'e he Pule'anga' ke tauhi ki ai, koe'uhí ke lava mapule'i lelei ange ai e lahi 'o e ngaahi fakamole' mo e nō. Ko e ngaahi tu'utu'uni fakapa'anga mahu'inga eni ki he patiseti 2025/26':

PALANISI 'O E PATISETI

Pa'anga Hūmai	\$950.2m
Pa'anga Hūatu	\$979.3m
PALANISI	(\$29.1m)

'Oku fakafuofua ke tñnaki 'e he Pule'anga' 'a e pa'anga hūmai fe'unga mo e \$950.2m 'i he 2025/26', pea fakamoleki e \$979.3m; 'a ia 'oku fe'āmokaki 'aki e patiseti' e \$29.1m ke toki fakapa'anga ia mei he pōnite 'a e pule'anga' fe'unga mo e \$28.2m pea mo e \$0.9m mei he pa'anga talifaki 'a e pule'anga'.

VĀHENGĀ E KAUNGĀUE

'Oku taumu'a e Pule'anga' ke pule'i lelei e ngaahi fakamole ki he vāhenga 'o e kaungāue fakapule'anga', ke 'i he taimi tatau pe 'oku 'i ai mo ha pa'anga fe'unga 'e toe ke fakapa'anga 'aki e ngaahi ngāue angamahení' mo e langa fakalakalaka'. Ko e tāketi' ke 'oua 'e laka hake fakamole ki he vāhenga' 'i he 53% 'o e tñnaki pa'anga hūmai fakalotofonua'.

Tāketi	<53%
2024/25	50%
2025/26	46%

PA'ANGA HŪMAI FAKALOTOFONUA

Tāketi	>22%
2024/25	31%
2025/26	32%

'Oku taumu'a e Pule'anga' ke tñnaki e pa'anga hūmai fakalotofonua' 'o laka hake 'i he 22% 'o e mahu'inga fakatupu koloa fakalotofonua' (GDP), koe'uhí ke fakapapau'i 'oku 'i ai ha founa fakapa'anga 'oku pau mo tu'uma'u ke feau e ngaahi langa fakalakala 'a e fonua' kae fakasi'isi'i e fakafalala 'i he ngaahi tokoni mei tu'apule'anga'.

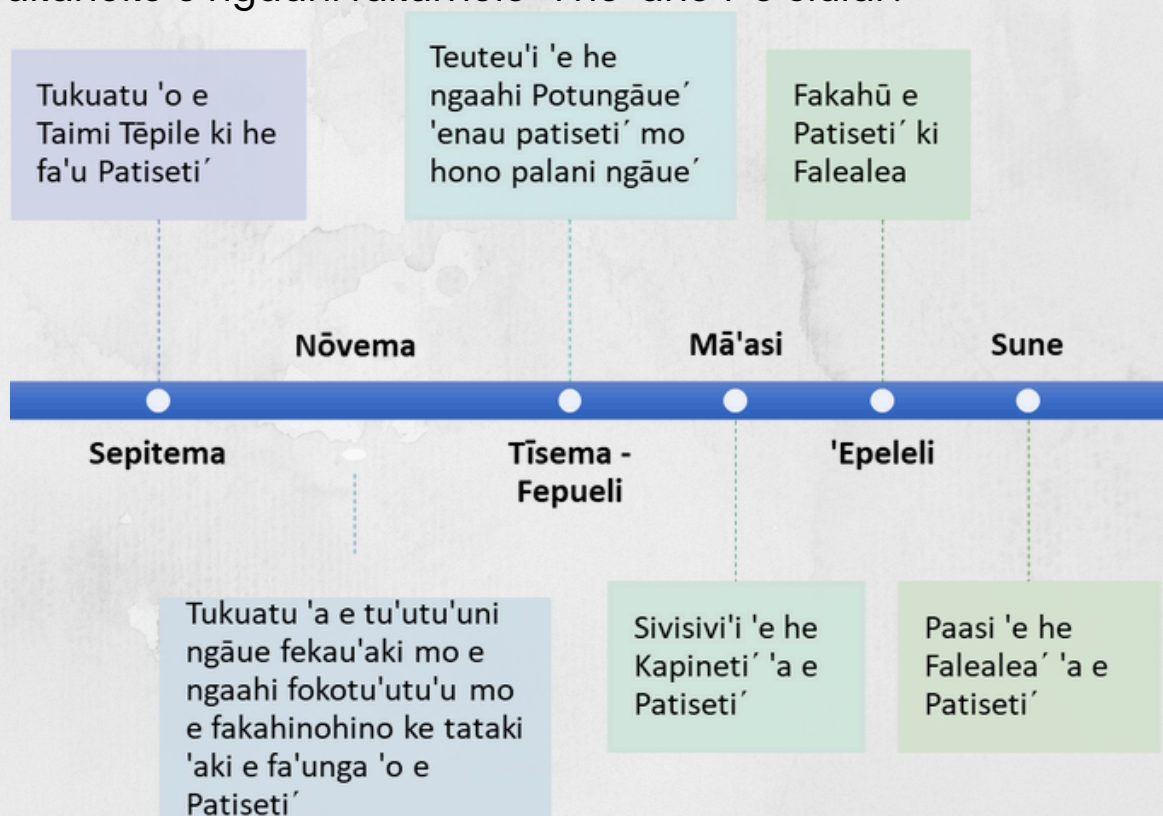
NŌ 'A E PULE'ANGA

'Oku taumu'a e Pule'anga' ke pule'i lelei mo tauhi 'a e lahi 'o e ngaahi nō mei tu'apule'anga' ke ma'ulalo 'i he 40% 'o e mahu'inga fakatupu koloa fakalotofonua'.

Tāketi	<40%
2024/25	33%
2025/26	27%

TAIMI TĒPILE 'O E FA'U PATISETI

'I he ta'u kotoa pē, 'oku 'i ai e taimi tēpile 'oku muimui ki ai 'a e Pule'anga' ki hono fa'u 'a e Patiseti 'o e fonua'. 'Oku hā he taimi tēpile 'a e taimi 'oku teuteu'i ai 'e he ngaahi Potungāue' 'enau ngaahi fokotu'utu'u ki he patiseti', ka e pehē ki he taimi 'oku fakahū atu ai ki he Kapineti' ke nau sivilivi'i, kimu'a hono tālanga'i mo fakapaasi 'e he Falealea 'o Tonga' pea kamata fakahoko e ngaahi fakamole' 'i he 'aho 1 'o Siulai'.

Ko e hā e founga ke fakakau ai e le'o 'a e kakai' 'i he Patiseti'?

'Oku felāve'i 'a e patiseti' mo hono ngaue'aki 'a e pa'anga 'a e fonua', ma'ae fiema'u 'a e fonua'. 'A ia 'oku malava ke fakahoko eni 'e he kakai' :

1. Muimui'i ofi e ngaahi ngāue fakamuimui taha felāve'i mo e patiseti':

Hangē ko e ngaahi tu'utu'uni ngāue mo e fokotu'utu'u ki he Patiseti', 'a ia 'oku tuku atu 'i he uepisaiti 'a e Potungāue Pa'anga'.

2. **Vahevahe fakakaukau:** Fokotu'u fakakaukau ki ho'o Mēmipa Fakafofonga Falealea' lolotonga e ngaahi 'a'ahi faka-Falealea', fakataha 'a e fono', pē ko e kautaha sōsaieti sivile'; ke nau fokotu'u atu ki he ngaahi potungēue felave'i' lolotonga e taimi fa'u patiseti'.

3. **Sivilivi'i e ngaahi fakamole:** Hili hono tali 'a e Patiseti', pea vakai'i e tohi Fakamatala Nounou 'o e Patiseti' mo e ngaahi lipooti fakamatala pa'anga 'a e Pule'anga'.